

PRESENTACIÓ

Presentació: innovació docent, didàctica i
ensenyament de la història de l'educació
*Presentation: Educational Innovation and
Teaching of the History of Education*

Andrés Payà Rico
andres.paya@uv.es
Universitat de València (Espanya)

Data de recepció de l'original: gener de 2015

Data d'acceptació: març de 2015

Els darrers anys, fruit de la preocupació per la millora de la qualitat de l'educació i les noves concepcions i metodologies d'ensenyament-aprenentatge que varen reviscolar arran de la instauració de l'espai europeu d'educació superior, entre la comunitat científica dels historiadors de l'educació hi ha una preocupació creixent, paral·lela als interessos investigadors, sobre la nostra tasca docent i tot el que l'envolta. Són molts els grups de professors i professores d'història de l'educació que els darrers temps encapçalen projectes d'innovació docent al si de les seues universitats. L'ús de les TIC, les noves metodologies d'ensenyament-aprenentatge, el treball cooperatiu i en equips, l'aprenentatge significatiu, la didàctica de la història de l'educació, la innovació educativa, etc., són cada vegada més habituals a l'agenda diària d'aquells que ens dediquem professionalment a la història de l'educació i que, preocupats per optimitzar la connexió entre la

tasca investigadora i docent, ens esforcem per millorar la pràctica quotidiana a les aules universitàries.

La revista *Educació i Història*, conscient d'aquesta realitat i coherentment amb els àmbits temàtics que figuren, entre altres, a la línia editorial —«els temes referents a l'ensenyament de la història de l'educació»—, pretén aportar el seu gra d'arena i col·laborar a cobrir el buit existent a les publicacions específiques sobre la innovació docent¹ al nostre context amb aquest monogràfic. No obstant això, cal dir que l'objectiu dels articles que ací es presenten no és oferir receptes, consells ni orientacions docents, sinó més aviat mostrar una sèrie de reflexions, exemples i propostes pràctiques d'experiències docents que ens ajuden a somiar que una altra docència més significativa, motivadora, activa, participativa i propera a l'alumnat és possible. És per tots coneguda la dita castellana «cada maestro tiene su librero», la qual cosa, afegida a la preceptiva llibertat de càtedra i el respecte a la metodologia docent de cadascú, no ens ha de fer oblidar que la reflexió sobre la pràctica docent és també necessària, perquè no hem d'oblidar que ensenyar és també part del nostre ofici.² Així doncs, pretenem ací incidir en la vessant docent i didàctica de la història de l'educació, la qual ha estat present els darrers anys d'una manera intermitent i, sap greu afirmar-ho, secundària o eclipsada per la tasca investigadora.

El debat i la reflexió sobre la pràctica docent han estat relegats als Coloquios Nacionales de Historia de la Educación a la defensa d'algunes comunicacions a la secció darrera (caldría preguntar-se per què sempre al final i conjuntament amb altres tipus de recerques ben diferents, com si fos un calaix de sastre), sota l'epígraf «Historia de la Educación como disciplina y como campo de investigación». També a les Jornades d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana s'ha recuperat els darrers temps una secció dedicada a «La recerca i docència en història de l'educació (historiografia, recerca en història de l'educació i innovació docent en història de l'educació a l'àmbit universitari)», però curiosament cap de les dues trobades acadèmiques no s'ha centrat mai monogràficament en aquestes qüestions.

D'altra banda, convé assenyalar ací també l'organització de seminaris i la posterior publicació de les ponències i els debats per part de la SEDHE als *Cua-*

¹ FERNÁNDEZ, Violeta; TERRÓN, Aida; BRAGA, Gloria. «La enseñanza de la historia de la educación ¿cuánto de innovación? A modo de reflexión crítica», FERRAZ, Manuel (coord.). *Repensar la historia de la educación: nuevos desafíos, nuevas propuestas*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2005, pàg. 313-336.

² MAYORDOMO, Alejandro. «Enseñar es también nuestro oficio», *Cuadernos de Historia de la Educación*, 2, «La docencia de la historia de la educación (Ponencias y Debates)». Sevilla: SEDHE, 2005, pàg. 7-9.

dermos de Historia de la Educación,³ centrats en les temàtiques següents: Recursos didàctics. Història oral i museus pedagògics (2002), La docència de la història de l'educació (2005), Les matèries historicoeducatives en les noves titulacions en el marc de l'EEES (2006), Història de l'educació social i el seu ensenyament (2008), Història de l'educació de les dones (2009), El patrimoni historicoeducatiu i l'ensenyament de la història de l'educació (2009) i El cinema com a recurs metodològic en la docència d'història de l'educació (2010). Aquests quaderns aborden fonamentalment qüestions al voltant del contingut (què cal ensenyar) i de la pertinència i el sentit pedagògic de les diferents matèries historicoeducatives a les nostres universitats, així com d'altres assumptes relatius a la metodologia (com cal ensenyar), recursos i fonts. Amb posterioritat i més recentment, prenent el relleu de la celebració d'aquests seminaris on es pot compartir metodologies, significats i maneres d'enfocar la docència de la història de l'educació, voldríem assenyalar les Jornades d'Innovació Educativa en Història de l'Educació que anualment tenen lloc a la Facultat de Magisteri de la Universitat de València des de 2013, i que han reunit alumnes i professors d'història de l'educació de les universitats públiques de Sevilla, de Santiago de Compostel·la, de Barcelona, de Múrcia, de les Illes Balears, Complutense de Madrid i de València.⁴ En aquest fòrum d'intercanvi d'experiències docents que s'estan duent a terme en l'actualitat, s'ha debatut al voltant, entre altres temes, de les maletes pedagògiques,⁵ l'ús de la imatge i la fotografia,⁶ l'elaboració de revistes, els moviments de renovació

³ Es poden consultar íntegrament a l'adreça: <http://sedhe.es/publicaciones/cuadernos-de-historia-de-la-educacion-sedhe/> [darrer accés: 8 de gener de 2015].

⁴ Algunes de les experiències docents d'aquestes universitats queden arreplegades als diferents articles d'aquest monogràfic.

⁵ ÁLVAREZ, Pablo. «Viajes y maletas pedagógicas en la enseñanza y el aprendizaje de la historia de la escuela», *Iber: Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 73 (2013), pàg. 90-97.

⁶ COMAS, Francisca; MOTILLA, Xavier; SUREDA, Bernat. «Conocer por la imagen. Del debate historiográfico a la innovación docente a través de la fotografía como fuente para la Historia de la Educación», ESPIGADO, M. Gloria et al. (coord.). *La Constitución de Cádiz: genealogía y desarrollo del sistema educativo liberal*. Cádiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 2013, pàg. 823-832.

pedagògica en l'actualitat,⁷ la pedagogia de la reiteració,⁸ el patrimoni i la cultura material de l'escola,⁹ les TIC i les xarxes socials,¹⁰ etc.

Seguint aquesta línia d'interès compartit per la nostra tasca docent i didàctica, i fonamentalment tenint present que la gran majoria d'historiadors de l'educació al nostre país tenim una formació universitària en l'àmbit de les ciències de l'educació i, a més a més, formem futurs professionals del món pedagògic (mestres, pedagogs, educadors socials, professors d'educació secundària, psicopedagogs, etc.), hauria de preocupar-nos, i ens preocupa, com fem les nostres classes, quin impacte pedagògic i significativitat tenen els ensenyaments historicoeducatius en els nostres alumnes, quin grau de motivació aconseguim despertar, en definitiva, què fem, com ho fem i què volem transmetre. Tot un seguit de qüestions que s'aborden, es plantegen, i al voltant de les quals es reflexiona als articles d'aquest monogràfic.

El primer dels treballs, que obre aquest volum de la revista *Educació i Història*, és el dels professors de la Universitat de Barcelona i especialistes en didàctica de les ciències socials i museografia didàctica Joaquim Prats i Joan Santacana, sobre els nous paradigmes en l'ensenyament de la història. En aquest article de caire més conceptual i epistemològic sobre la didàctica de la història, a propòsit de la societat digital i les TIC en educació, fan un estudi sobre la manera com la cultura i la memòria es relacionen amb l'aprenentatge de la història. Les diferents pautes d'aprenentatge i el desenvolupament d'intel·ligències múltiples en l'actualitat, pròpies del que els autors denominen «homo digitalis», conviden a canvis en l'ús de les TIC per a l'ensenyament de la història, així com a un replantejament d'aquesta ciència social i el seu coneixement disciplinari. Es transforma la intel·ligència de les generacions que neixen i també la nostra, canviant les pautes d'aprenentatge i, davant d'aquesta intel·ligència, sorgeixen diferents interrogants:

⁷ RAMOS, Sara; PERICACHO, Francisco Javier. «Sobre la renovación pedagógica y su enseñanza universitaria: Una propuesta metodológica», *Cabás*, 10 (2013), pàg. 143-168.

⁸ LAUDO, Xavier; ANSO, Miren. «La pedagogía de la reiteración en la docencia en la Historia de la Educación: la experiencia ¿Quién mató a Walter Benjamín?», BERRUEZO, María Reyes; CONEJERO, Susana (coord.). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*, vol. 2. Pamplona: Universidad Pública de Pamplona, 2009, pàg. 727-736.

⁹ MARTÍNEZ, María José; MORENO, Pedro Luis; SEBASTIÁN, Ana. «Los catálogos de material de enseñanza como recurso didáctico», ESPIGADO, M. Gloria et al. (coord.). *La Constitución...*, op. cit., pàg. 867-878; BERNAL, José Mariano; DELGADO, María Ángeles; LÓPEZ, José Damián. «El patrimonio histórico-científico como recurso didáctico: de la ciencia en el laboratorio a las ciencias para la vida». A: BERRUEZO, María Reyes; CONEJERO, Susana (coord.). *El largo camino...*, op. cit., pàg. 605-614.

¹⁰ ÁLVAREZ, Pablo; PAYÀ, Andrés. «Patrimonio educativo 2.0: hacia una didáctica histórico-educativa más participativa y la investigación en la red», *Cuestiones Pedagógicas: Revista de Ciencias de la Educación*, 22 (2013), pàg. 117-140.

Com han d'actuar els professors d'història? Quin tipus d'història ha d'ensenyar? Com ha de ser ensenyada? Amb quins instruments? Com necessitarà la història la nova intel·ligència? És necessari memoritzar allò que ja és a la Viquipèdia i és accessible de manera immediata?

Com assenyalen Prats i Santacana, aquesta nova intel·ligència no pot concebre l'aprenentatge de la història com un entreteniment erudit per a intel·lectes ociosos ni com una manera d'endinsar-nos en un món de curiositats per reforçar el sentiment nacional. Des del punt de vista didàctic, la difusió i la implantació de les TIC en la didàctica de la història s'han de considerar com una ajuda per millorar la consecució dels objectius proposats. L'ensenyament de la història ha de proporcionar la competència d'ensenyar a pensar històricament. L'aprenentatge de la història té grans possibilitats per educar en la creació d'una mirada racional i fonamentada a l'entorn local, nacional i global. La història és el coneixement social que millor permet entendre el funcionament de les societats, fonamental per enfrontar-se a la comprensió del present. El que justifica l'existència de la història i del professorat d'història al segle XXI, en plena ruptura digital, és el coneixement disciplinari, el qual inclou el mètode, un coneixement fonamentat en l'exercici pràctic d'habilitats metodològiques que només s'aprenen exercitant-les.

Seguint aquest mateix plantejament fonamentat en la transformació dels aprenentatges i les metodologies pròpies de la societat digital, però centrats en la història de l'educació o el coneixement històric del passat educatiu, els professors Andrés Payà, de la Universitat de València, i Pablo Álvarez, de la Universitat de Sevilla, aprofundim en el que hem vingut a denominar història de l'educació 2.0 i història de l'e-educació. Les possibilitats docents i les repercussions pedagògiques que l'ús del web 2.0 i les xarxes socials obrin per a l'ensenyament-aprenentatge de la història de l'educació, tenen un gran impacte i obrin un ample ventall d'opcions, les quals s'exemplifiquen en algunes experiències, projectes d'investigació i d'innovació docent sobre història de l'escola, història de l'educació a Espanya, història de l'educació contemporània i corrents contemporanis de l'educació, que demostren l'eficàcia, l'interès, la participació i la interactivitat que desperten i afavoreixen entre la comunitat docent i discent d'història de l'educació. Els professors d'història de l'educació hem de reflexionar sobre els beneficis d'utilitzar les xarxes socials per generar coneixement col·laboratiu, compartir-lo, facilitar la visibilitat del que s'ha construït, transmetre-ho a un públic digitalment alfabetitzat, fomentar la participació i el treball conjunt, promoure l'enriquiment professional entre col·legues, fomentar el diàleg i discussió en l'àmbit internacional, etc.

Estem convençuts que la docència universitària i la didàctica de la història de l'educació des de plantejaments interdisciplinaris no poden mantenir-se alienes al procés d'alfabetització digital que ens envolta, sent alguna cosa més que una sèrie de tecnologies i prestacions digitals atractives. Com a historiadors de l'educació, des de l'entorn digital, hem d'aprendre a construir coneixement en xarxa, de forma activa, participativa i dinàmica, configurant una identitat digital lligada als processos d'ensenyament-aprenentatge historicoeducatiu. L'e-educació o educació electrònica i la web 2.0, concebudes com a recursos per al rendiment educatiu en l'ensenyament de la història de l'educació, es corresponen amb l'adquisició en el procés didàctic d'un conjunt de conductes que capaciten educador i educand per decidir i construir el seu projecte historicoeducatiu valent-se de l'experiència virtual. Des d'aquestes consideracions, i malgrat que les humanitats digitals o la història digital no poden màgicament fer que els problemes dels historiadors de l'educació desapareguin, hauríem d'aprofitar bastant més les possibilitats que la tecnologia pot oferir per a la docència i la investigació del passat educatiu. La tecnologia digital no només té el potencial de fer les nostres vides molt més fàcils; també pot ajudar en el tractament de nous temes d'investigació, donar un nou significat als conceptes ja existents en la història de l'educació i millorar encara més el caràcter interdisciplinari de la nostra àrea de coneixement.

Un exemple pràctic d'innovació docent a propòsit de la història de la pròpia renovació pedagògica, el podem llegir al tercer article, de la mà de Sara Ramos i Francisco Javier Pericacho, de les universitats Complutense de Madrid i Antonio de Nebrija respectivament. Ja que la renovació pedagògica s'ha presentat sempre al llarg de la història com una actitud innovadora, crítica i de fort compromís pedagògic i social, per què no dur endavant una experiència i proposta metodològica a l'ensenyament de la història de la renovació pedagògica? Així, els autors ens relaten els fonaments i el desenvolupament d'aquesta experiència didàctica docent a l'assignatura d'Història i Corrents Internacionals de l'Educació,¹¹ on durant quatre cursos acadèmics han cercat noves metodologies en l'ensenyament de la història de l'educació connectant la història, el present i el futur educatiu de la renovació pedagògica i atorgant als estudiants un ampli protagonisme en el procés d'aprenentatge, afavorint la dinamització crítica dels continguts. Estudiar, reflexionar i redefinir el procés històric, segons Ramos i Pericacho, pot afavorir la construcció de propostes i iniciatives futures que segueixen re-significant el sentit de la renovació pedagògica, contribuint a ampliar el marc teòric de discussió

¹¹ Assignatura obligatòria als plans d'estudis de la Universitat Complutense de Madrid al primer curs dels graus de Pedagogia, Educació Social, Mestre d'Educació Infantil i Mestre d'Educació Primària.

sobre el sentit de l'educació i la finalitat de l'escola davant la necessitat d'una nova cultura que obra la possibilitat en els estudiants d'exercir de forma dinàmica, crítica i integral el desenvolupament de totes les seves capacitats, i no només la mera resposta mecànica a problemes desconnectats de la realitat.

La proposta d'innovació docent que ens presenten se centra a apropar l'alumnat a tot l'imaginari de la renovació pedagògica, reflexionant, analitzant, sentint i reconstruint-ho des d'una perspectiva històrica i des del seu present. Com a «teló de fons» aquesta metodologia té presents uns principis pedagògics bàsics que guien en tot moment el procés i que dibuixen clarament la dimensió ontològica o la seua manera de veure i entendre l'ensenyament de la història de l'educació; la dimensió epistemològica o la concepció sobre la posició i els marcs d'actuació entre docent i estudiant en el procés d'ensenyament-aprenentatge; i finalment, la dimensió metodològica, quant als possibles mètodes i tècniques a desenvolupar per a l'ensenyament de la història de la renovació pedagògica. Uns principis que es poden resumir en: el paper dels estudiants, els grans protagonistes; teixir la història, el present i el futur de la renovació pedagògica; i l'ús didàctic del patrimoni historicoeducatiu del Museu d'Història de l'Educació.

D'un altre costat, el quart dels articles d'aquest monogràfic el firmen els professors i investigadors del Centro de Estudios sobre la Memoria Educativa (CEME) de la Universitat de Múrcia José Damián López, María José Martínez, Pedro Luis Moreno i Ana Sebastián, els quals desenvolupen els usos del patrimoni historicoeducatiu, catàlegs comercials de material d'ensenyament i exposicions pedagògiques que difonen la cultura material de centres docents i dels seus professors com a recurs didàctic. Com afirmen els autors del treball, el patrimoni historicoeducatiu té un alt potencial instructiu i educatiu, i pot ser una eina pedagògica en el treball a l'aula per a diferents nivells i modalitats educatives. A través de l'estudi del patrimoni historicoeducatiu es pot: analitzar les cultures escolars; informar de la història i l'evolució de les disciplines escolars i el seu codi disciplinari; observar els processos de canvi, reformes i innovacions; conèixer les pràctiques educatives pretèrites, els estils d'ensenyament i metodologies docents a l'aula, etc., permetent-nos aprofundir en el coneixement i interpretació del passat en l'àmbit escolar. A més a més, el patrimoni historicoeducatiu també permet ser utilitzat com a estratègia didàctica per a una educació patrimonial que contribueixi a l'adquisició i el desenvolupament de capacitats que generin el coneixement, comprensió, respecte, cura i conservació del propi patrimoni.

Al cap i a la fi, l'estudi del patrimoni i la cultura material, a causa del seu potencial per informar de la intrahistòria dels processos educatius, de les seues pràctiques, metodologies d'ensenyament, organització dels centres escolars,

relacions entre els alumnes, docents, administracions educatives, la institució escolar i la societat, etc., ha permès als membres del Centro de Estudios sobre la Memoria Educativa (CEME) aprofitar el seu potencial educatiu com a recurs didàctic en els graus de Pedagogia, Mestre d'Educació Primària i Mestre d'Educació Infantil, al Màster de Formació del Professorat de Secundària, com també en altres nivells educatius i en l'ensenyament no formal. Per això, aquest article, a banda de la reflexió teòrica inicial, ens apropa en una segona part, mitjançant experiències pràctiques dutes a terme per aquest grup de professors, al material d'ensenyament de les ciències experimentals, els catàlegs comercials de material d'ensenyament i a les exposicions presencials i virtuals.

Finalment, el darrer article, de Marta Brunelli, des del Museu de l'Escola de la Universitat de Macerata, a Itàlia, analitza els museus de l'escola com a catalitzadors per a una renovació de l'ensenyament de la història de l'educació. L'autora ens presenta un bon nombre d'activitats educatives assajades al centre museístic italià, especialment dirigides a estudiants universitaris i a escolars. Fruit d'una síntesi de les orientacions recents de la història de l'educació, l'ensenyament de la història i l'educació patrimonial, ens proposa una educació basada en el patrimoni historicoeducatiu com a oportunitat per repensar l'ensenyament de la història de l'educació en si mateixa. Una afirmació que es fonamenta en les possibilitats que té el patrimoni per enriquir les maneres de transmetre els continguts teòrics (històrics) i metodològics de la disciplina; desenvolupar competències didàctiques transversals mitjançant la promoció de l'entorn museístic com un laboratori; i, finalment, fent la història de l'escola «tangibile» i més propera a un públic més ampli, i al mateix temps enfortint la importància i el paper de l'educació en la societat.

Les anteriors afirmacions són fruit de l'experiència pràctica del grup de treball del museu de Macerata i de les activitats pedagògiques que han servit de suport a la docència historicoeducativa amb l'alumnat universitari de grau i postgrau de les assignatures Història de l'Educació, Història de la Pedagogia, Literatura Infantil, Història de les Escoles i les Institucions Educatives, Història de l'Educació Especial i Història de la Literatura Infantil, com també amb escolars des d'infantil fins a secundària i un públic adult. Un museu entès com un centre de recursos per entendre la innovació i la recerca historicoeducativa, així com un espai per a l'ensenyament o laboratori de pedagogia, un lloc on es pot experimentar nous enfocaments històrics, difondre els resultats de la investigació i, a més a més, implementar i transmetre als futurs educadors estratègies docents centrades en l'ensenyament de la història, el patrimoni educatiu i l'educació cívica.

Per acabar aquesta presentació del monogràfic, ens agradaria tornar a les paraules inicials, on desitgem que les reflexions, els exemples i propostes pràctiques de les experiències docents relacionades als diferents articles, ens puguin il·lustrar, animar i encoratjar a fer una docència més significativa, motivadora, activa, participativa i propera a l'alumnat dels graus i postgraus de ciències de l'educació, així com aconseguir arribar a un públic menys minoritari. Els avanços docents, el desenvolupament d'innovacions pedagògiques i l'evolució de l'educació i els processos d'ensenyament-aprenentatge són possibles i desitjables, i d'això els historiadors de l'educació en som ben conscients, perquè són, precisament, els nostres objectes d'estudi. Per què no ser protagonistes actius d'aquests canvis i innovacions educatives? Els historiadors de l'educació, com a educadors, som capaços i estem compromesos amb els canvis i la millora de la qualitat docent. Un compromís i una possibilitat que, ben segur, són presents i mouen la nostra tasca pedagògica i formativa amb els estudiants.